

MINTAQA IQTISODIYOTINI RIVOJLANTIRISHDA UNIVERSITETNING AHAMIYATI

Abdikarimov Islombek Ibragimovich

"Ma'mun universiteti" NTM o'qituvchisi, UrDU mustaqil izlanuvchisi
abdikarimov_islombek@mamunedu.uz

Annotatsiya: Ushbu maqolada iqtisodiyotni rivojlantirishda inson kapitalining tutgan o'rni, oliy ta'limning ahamiyati haqida so'z yuritiladi. Bunda iqtisodiy o'sishni ta'minlash uchun universitetlarni moliyalashtirish, universitet xodimlari tomonidan olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlarni davlat tomonidan qo'llab - quvvatlash dasturlari qamrovini kengaytirish lozim ekanligi batafsil yoritib berilgan. Maqolada s o'nggi yillarda zamonaviy jamiyatda oliy ta'limning roli haqida ham ma'lumotlar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: *mintaqa iqtisodiyoti, inson kapitali, iqtisodiy o'sish modellari, empirik tadqiqotlar, oliy ta'lim, investitsiya.*

Аннотация: *В данной статье речь пойдет о роли человеческого капитала в развитии экономики, о значении высшего образования. При этом подробно освещается необходимость финансирования университетов для обеспечения экономического роста, расширения охвата программ государственной поддержки научных исследований, проводимых сотрудниками университета. В статье также приводится информация о роли высшего образования в современном обществе в последние годы.*

Ключевые слова: *экономика региона, человеческий капитал, модели экономического роста, эмпирические исследования, высшее образование, инвестиции.*

Annotation: *This article will talk about the role of human capital in the development of the economy, the importance of Higher Education. In this case, it is highlighted in detail that in order to ensure economic growth, it is necessary to finance universities, expand the scope of programs for state support of scientific research carried out by university employees. The article also cites information about the role of higher education in modern society in recent years.*

Keywords: *economy of the region, human capital, models of economic growth, empirical research, higher education, investment.*

KIRISH

Agar biz inson kapitali bilan birga moliyaviy kapitalni ham ko'rib chiqsak, shuni ta'kidlash mumkinki, ikkala toifa ham iqtisodiyotda uzoq muddatli foydalanish xususiyatiga ega. Biroq, ularning farqi shundaki, inson kapitalisiz moliyaviy kapitalning paydo bo'lishi va to'planishi mumkin emas.

Boshqacha qilib aytganda, inson kapitali ko'rib chiqilgan tushunchalar zanjirining asosiy bo'g'inidir.

Inson kapitali iqtisodiy o‘shish sur‘atlariga potensial ta‘sir ko‘rsatadigan o‘zgaruvchi sifatida iqtisodchilarning tadqiqotlarida qarama-qarshi baholarga ega bo‘ldi.

Ikkinchi avlod modellari yoki neoklassik modellarni almashtirgan endogen iqtisodiy o‘shish modellari iqtisodiy o‘shish nazariyasining ustunlik davrida yaratilgan bir qator ilmiy ishlarda inson kapitali iqtisodiyotning yuqori o‘shish sur‘atlariga erishishda muhim rol o‘ynaydi [1]. Xususan, inson kapitali texnologik taraqqiyot sur‘atlariga ta‘sir ko‘rsatadigan innovatsiyalarni yaratish va tarqatishda muhim ahamiyat kasb etadi [2]. Inson kapitali ishlab chiqarishning o‘shish sur‘atlariga bevosita ta‘sir qiladi [3].

Biroq, ba‘zi empirik tadqiqotlar natijalari iqtisodiy o‘shish sur‘atlarini tezlashtirishda inson kapitalining rolini shubha ostiga qo‘ydi [4]. Ko‘pgina mamlakatlar ta‘lim yillarining o‘rtacha sonini sezilarli darajada oshirishga muvaffaq bo‘lishdi, ammo bu yutuq iqtisodiy o‘shishga katta yordam bermadi.

Ushbu natija uchun kamida ikkita tushuntirish mavjud. Birinchisi, iqtisodiy o‘shish bo‘yicha Shimoliy qarashlar tarafdorlaridan kelib chiqqan. Bu iqtisodiy o‘shishning asosiy omili faqat institutlarning, shu jumladan mulk huquqlarini himoya qilish institutlarining sifati ekanligidan iborat edi. Iqtisodiy o‘shish sur‘atlarini belgilaydigan mexanizmida inson kapitalining roli, bu qarash tarafdorlarining fikriga ko‘ra, ma‘lum bir mamlakat tomonidan ushbu omilning to‘planishi iqtisodiy rivojlanishning faqat bitta namoyonidir va bu birinchi navbatda asosiy o‘zgaruvchiga - mulk huquqlarini himoya qilish institutlarining sifatiga bog‘liq.

TADQIQOT METODIKASI

Mazkur tadqiqot ishini olib borishda mantiqiy fikrlash, statistik tahlil, kuzatuv va qiyosiy tahlil, abstrakt fikrlash hamda analiz va sintez kabi usullardan foydalanilgan. Mavjud metodologik yondoshuvlarga tayangan holda ilmiy xulosalar shakllantirilgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Tarixiy jihatdan, iqtisodiyotning jadal rivojlanishi davrida mamlakat inson kapitalini ko‘paytirishga ehtiyoj sezib, uni turli xil o‘quv yurtlarida, shu jumladan universitetlarda mutaxassislarni tayyorlash orqali to‘ldirishga intildi.

Ushbu jarayonda eng katta investitsiya yuqori malakali mutaxassislariga bo‘lgan ehtiyojni qondirishni ta‘minlaydigan va faoliyatdan eng katta samara beradigan oliy ma‘lumotga qaratildi.

Bunda oliy ta‘limning ustunligi universitet bitiruvchilarining eng savodli ekanligi va nafaqat tovarlar ishlab chiqarishni samarali tashkil etish, balki o‘z harakatlarini universitetda olingan bilimlariga asoslanib, ushbu ishlab chiqarishni boshqarishga imkon beradigan ko‘nikmalarga ega ekanligi bilan bog‘liq edi.

So‘nggi bir necha o‘n yilliklar davomida ta‘lim siyosati nutqida mustahkam o‘rin universitetlarning jamiyat rivojiga qo‘shgan hissasini — iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va innovatsiyalarni baholash masalasini hisoblanadi.

Universitetlarga hududlarni rivojlantirish haydovchisi sifatida e‘tibor XX asr o‘rtalaridan boshlab davlat siyosatida uzoq muddatli iqtisodiy muvaffaqiyat asosi sifatida inson kapitalini rivojlantirishga qaratilganligi bilan izohlanadi. So‘nggi o‘n yilliklarda

rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar oliy ta'lim xarajatlarini doimiy ravishda oshirib bormoqda.

Shuningdek, universitet bitiruvchilari ilmiy tadqiqotlarni kamaytirishga, iqtisodiyotning turli tarmoqlarini innovatsiyalar bilan ta'minlashga, ilmiy-texnik inqiloblarni amalga oshirishga va ilmiy-texnik taraqqiyot hisobiga asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlarning o'sishini rag'batlantirishga imkon beradigan yetarli kuchga ega edilar.

Shunday qilib, oliy ma'lumot mamlakat iqtisodiyotining muvaffaqiyatli ishlashi uchun zarur bo'lgan inson kapitalini shakllantirishda tayanchga aylandi.

So'nggi o'n yilliklarda rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar oliy ta'lim xarajatlarini doimiy ravishda oshirib bormoqda.

Bundan tashqari, oliy ta'limga xususiy investitsiyalar ham o'sib bormoqda — hozirgi iqtisodiy vaziyatda inson kapitaliga individual investitsiyalar zarurati odatiy holga aylanib bormoqda.

Turli mualliflarning ilmiy asarlarini o'rganish natijasida shuni alohida ta'kidlash lozimki, inson kapitalining boshqacha talqinlari ham uchrab turadi.

Inson kapitali inson tomonidan sotib olingan qimmatli fazilatlar bo'lib, ular tegishli investitsiyalar bilan kuchaytirilishi mumkin.

Inson kapitali postindustrial jamiyatning eng muhim manbayi hisoblanadi. Unga ko'ra, yuqori texnologik jarayonni faqat yuqori malakali ishchi kuchi boshqarishi mumkin, shu bilan birga bilim juda muhimdir.

F. Neymann inson kapitalining asosiy tarkibiy qismlarini aniqlab, kasb-hunar ta'limini ushbu konsepsiyaning asosiy determinantlari qatoriga kiritgan.

Olimlar orasida, shuningdek, inson kapitali-bu o'rganish yoki amaliy tajriba orttirish jarayonida shakllanadigan aqliy qobiliyatlar to'plami, degan fikr ham mavjud.

Yuqoridagi talqinlarni umumlashtirib shuni ta'kidlash mumkinki, inson kapitali mamlakat iqtisodiyotining ishlashi va rivojlanishi uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalar to'plami sifatida qaraladi. Ta'lim xizmatlarini ko'rsatish orqali universitet mamlakatning iqtisodiy o'sishi uchun zarur bo'lgan inson kapitalini shakllantirish va to'plashda ishtirok etadi.

Ta'lim sohasidagi miqdoriy ko'rsatkichlar bo'yicha mamlakatlarni farqlash tobora qiyinlashmoqda. Nafaqat ta'lim yillarining o'rtacha soni, balki boshqa miqdoriy ko'rsatkichlar (masalan, har bir o'qituvchiga to'g'ri keladigan o'quvchilar soni) milliy oliy ta'lim tizimlari o'rtasidagi sifat farqlarini aniqlamaydi.

Iqtisodiy o'sish sur'atlariga potentsial ta'sir ko'rsatadigan o'zgaruvchi sifatida inson kapitalining rolini qayta tiklashga qaramay, ushbu mumkin bo'lgan ta'sir mexanizmining tafsilotlarini hali ham aniq aniqlash mumkin emas.

Inson kapitali va iqtisodiy o'sishni bog'laydigan mexanizmlarning yetarli darajada tushunmaslik, ayniqsa iqtisodiy siyosat tafsilotlarini muhokama qilishda namoyon bo'ladi. Inson kapitalining iqtisodiy o'sishga ta'siri foydasiga turli xil dalillar mavjud[5]. Biroq, inson kapitalini to'plash jarayonlari va jon boshiga to'g'ri keladigan YaIMning o'sish sur'atlarini bog'laydigan mexanizmlarni baholashga imkon beradigan tafsilotlar tavsifini

topish ko'pincha qiyin hodisa hisoblanadi. Aynan shu tafsilotlarning yetarli emasligi iqtisodchilarning tavsiyalarini muntazam ravishda aniq siyosat choralari ishlab chiqish uchun yaroqsiz holga keltiradi.

Statistik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, oliy ta'limning mamlakat iqtisodiy o'sishiga ta'siri shubhasizdir.

Shunday qilib, oliy ma'lumot iqtisodiy rivojlanish "piramidasi" ning asosini tashkil etadi va inson kapitalini shakllantirishda platforma bo'lib xizmat qiladi, bu esa o'z navbatida ishlab chiqarishning boshqa omillari bilan bir qatorda iqtisodiy o'sishni ham ta'minlaydi.

So'nggi paytlarda inson kapitali sifati sohasida ko'plab ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Shu bilan birga, tadqiqotchilarning ta'kidlashicha, inson kapitali nafaqat bilim, ko'nikma va malakalar iloji boricha yuqori bo'lsa, balki mutaxassislarning vakolatlari ham rivojlangan bo'lsa, sifatli deb tan olinishi mumkin. So'nggi avlod oliy ta'lim standartlari kompetensiyaga asoslangan yondashuvni amalga oshirishga qaratilgan va universitet bitiruvchisi ega bo'lishi kerak bo'lgan bir qator vakolatlarni namoyish etadi.

Oliy kasb-hunar ta'limi jarayoniga kompetensiyaga asoslangan yondashuvni joriy etishning to'liq maqsadga muvofiqligi to'g'risida bayonot mavjud, ammo bir qator olimlarning fikriga ko'ra, bunday qadam bir qator muammolarga ham sabab bo'ladi.

Xususan, hozirgi paytda muhim muammolardan biri bu o'quv va uslubiy adabiyotlarning yetarli emasligi. Hozirgi vaqtda universitet o'quvchilarining vakolatlari shakllantirishni ta'minlaydigan darsliklar va o'quv qo'llanmalari paydo bo'la boshladi. Biroq, universitetlarda bunday o'quv va uslubiy adabiyotlar to'liq yetarli emas. Kompetensiyaga asoslangan yondashuvni qo'llash nafaqat talabalar, balki o'qituvchilar uchun ham vakolatlarni shakllantirish zarurligini keltirib chiqaradi. Biroq, muammo shundaki, universitet o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarining aniq ro'yxatini o'z ichiga olgan davlat standarti mavjud emas, va bu universitetni ushbu yo'nalishda ishlashini qiyinlashtiradi.

O'qituvchilarning motivatsiyasi-bu kompetensiyaga asoslangan yondashuvni amalga oshirish samaradorligiga bog'liq bo'lgan yana bir omil. So'nggi paytlarda ko'plab universitetlarda universitet xodimlarini reyting natijalari bo'yicha tabaqalashtirilgan pul mukofotlari orqali professor-o'qituvchilarning motivatsiyasini oshirishga qaratilgan dasturlar amalga oshirilmoqda.

Biroq, ushbu dasturlar universitetning yetarli moliyaviy salohiyati mavjud bo'lganda muvaffaqiyatli ishlaydi. Ushbu potensial ko'p jihatdan nafaqat universitetning tijorat kurslarini amalga oshirish orqali mustaqil ravishda pul ishlash qobiliyatiga, balki faoliyatning o'ziga xos xususiyatlari tufayli universitet rad eta olmaydigan davlat mablag'lariga ham bog'liq. Davlat tomonidan moliyalashtirish muammosi dolzarb bo'lib qolmoqda, buni bugungi voqelik tasdiqlaydi. Demak, o'qituvchilarni rag'batlantirish muammosi ham dolzarbdir.

Ushbu muammolar kompetensiyaga asoslangan yondashuvni amalga oshirishni qiyinlashtiradi va shu bilan inson kapitali sifatining pasayishiga olib keladi, bu esa iqtisodiy o'sishini ta'minlashda universitetning ishtiroki samaradorligini pasaytiradi.

Shuni ta'kidlash kerakki, yana bir muhim muammo "miya oqishi" bu mamlakatning inson kapitali hajmini sezilarli darajada kamaytiradi. Ushbu muammo 1990-2000 yillarda eng yuqori ta'sirga ega bo'ldi. So'nggi paytlarda davlat ilm-fanni rivojlantirish va olimlar uchun qulay shart-sharoitlarni ta'minlashga qaratilgan. Biroq, davlat dasturlari fanning barcha sohalariga taalluqli emas va barcha olimlar ham ishtirok eta olmaydi.

Kerakli sharoitlarni ta'minlashda muammolar mavjud bo'lganligi sababli, "miya oqishi" sodir bo'ladi, bu inson kapitalining shakllanishiga salbiy ta'sir qiladi va mamlakatning iqtisodiy o'sishini ta'minlash jarayonida universitet salohiyatini pasaytiradi.

Ro'yxatda keltirilgan muammolar yagona emas, ammo ularni eng muhimlaridan biri deb hisoblash mumkin.

XULOSA VA TAKLIFLAR.

Muammolarni hal qilish quyidagicha ko'rinadi. Universitet o'qituvchilarining kasbiy vakolatlari uchun davlat standartini ishlab chiqish va tasdiqlash lozim. Asosiy vakolatlar orasida 3 ta asosiy guruhni ajratib ko'rsatish:

- ilmiy kompetensiyalar guruhi;
- o'quv-uslubiy kompetensiyalar guruhi;
- tashkiliy vakolatlar guruhi.

Yangi avlod davlat ta'lim standartining talablariga asoslangan o'quv va uslubiy nashrlar sonini ko'paytirish.

O'zbekistonning iqtisodiy o'sishini ta'minlash uchun zarur bo'lgan inson kapitalini to'plashda muhim rol o'ynaydigan universitetlarni davlat tomonidan moliyalashtirish muammosini hal qilish lozim. Ushbu moliyalashtirish tabaqalashtirilgan xarakterga ega bo'lishi va O'zbekistonda o'tkaziladigan universitetlar reytingining ma'lumotlariga tayanishi mumkin. Shu bilan birga, universitetlarning reyting bahosi sifat tarkibiy qismlarini, universitetning inson kapitalini shakllantirishdagi ulushini va universitet tomonidan ishlab chiqarilgan pul miqdorini kamroq, ustuvor bo'lmagan darajada hisobga olishi kerak.

Universitet xodimlari tomonidan olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlarni davlat tomonidan qo'llab - quvvatlash dasturlari qamrovini kengaytirish, ularni nafaqat, bio-va nanotexnologiyalar sohasiga, balki fanning boshqa sohalariga tarix, ekologiya, iqtisodiyot kabilarga ham kengaytirish lozim.

Bu olimlarning chet elda eng yaxshi sharoitlarni izlash istagini kamaytiradi va mamlakatning inson kapitalini saqlab qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Любимов И. От универсализма к индивидуализму: новые подходы к решению проблем экономического роста // Вопросы экономики. 2019. N II. С. 108-126.
2. Benhabib J. Spiegel M. M. The Role in Human Capital in Economic Development Evidence from Aggregate Cross-Country Data // Journal of Monetary Economics. 1994. Vol. 34. No 2. P. 143-173.
3. Lucas R. On the Mechanics of Development Planning // Journal of Monetary Economics. 1988. Vol. 22. No 1. P. 3-42
4. Pritchett L. Let Their People Come: Breaking the Gridlock on Global Labor Mobility. Washington, DC: Center for Global Development, 2006.
5. Акиндинова Н., Ясин Е., Авдеева Д., Денисенко М., Кондрашов Н., Чекина К., Яркин А. Сценарии роста российской экономики с учетом вклада человеческого капитала: доклад к XX апрельской международной научной конференции по проблемам развития экономики и общества. М., 2019.
6. Abdikarimov I. Innovatsion iqtisodiyotda inson kapitalining tutgan o'рни. – 2024.
7. Абдикаримов, И. И., & Юсупова, М. Т. (2024). XUSUSIY HOSILALI DIFFERENSIALTENGLAMALARNI NORAVSHAN TO 'PLAMLAR YORDAMIDA YECHISH. НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ "МА'MUN SCIENCE", 2(1).
8. Abdikarimov, I., Yusupova, M., & Nurmetova, S. (2022). 5-SINF O 'QUVCHILARIGA MATEMATIKA FANINI MUSTAQIL O 'RGANISHIGA IMKON BERISH VOSITALARINI YARATISH. Educational Research in Universal Sciences, 1(7), 307-310.
9. Челнокова О.Ю., Фирсова А.А. Взаимодействие университета, бизнеса и государства как фактор развития региона в национальной инновационной системе // Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия: Экономика. Управление. Право. 2014. Т. 14. № 1-1. С. 26-32
10. Goddard J. (2008) The Role of the University in the Development of its City and Region URL: www.ncl.ac.uk (дата обращения 21.03.2016).
11. Луговнина С.М. Формирование и оценка инвестиционной политики в регионе // Российское предпринимательство. 2008. № 3. Вып. 1 (107). С. 157160.
12. Эльконин, Д. Б., Детская психология [Текст]: учеб. пос. для студ. высш. учеб. заведений / Д.Б. Эльконин; ред.-сост. Б.Д. Эльконин, 4-е изд., стереотип.- М.: Академия, 2006. - 484 с.
13. Ibragimovich, A. I., Sherzod o'g'li, S. T., & Shonazar o'g, S. O. A. (2023). IQTISODIYOTDA MATEMATIKANING O 'RNI. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 22(10), 55-58.
14. Kuzmin, R. A., Pisareva L. Yu Corporate social responsibility Federal universities // public opinion Monitoring: economic and social changes. 2014 - Issue No. 2 (120). - P. 96106.

15. Анназарова, Б. Р. (2023). AHOLINI RO ‘YXATGA OLISH JARAYONLARIGA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISHNING JAHON TAJRIBASI. НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ “МА’MUN SCIENCE”, 1(2).

16. Annazarova, B. R. (2023). SENSOR MA’LUMOTLARINI QAYTA ISHLASHDA TAQSIMLANGAN TEXNOLOGIYALAR TAHLILI. Academic research in educational sciences, 4(5), 71-75.

17. Arturovich, X. T. (2022). IoT QURILMALARINING TURLARI, QO’LLASH SOHALARI VA ALOQA MUHITLARI. Komputer texnologiyalari, 1(10).

18. Gulhayo, O., & Barno, A. (2023). IOT SHLYUZINI YARATISHDA MIKROKONTROLLERLARNING AHAMIYATI. Innovations in Technology and Science Education, 2(8), 1299-1310.

19. Gulhayo, O. (2023). ESP8266 MIKROKONTROLLER ASOSIDA IOT SENSORLAR TARMOG ‘I UCHUN SHLYUZ YARATISH. Innovations in Technology and Science Education, 2(9), 544-554.